

KÖNYVTÁR SZAKOS VOLTAM ÉN IS (1962–1967)

GEREBEN FERENC

Előzmények

A történetet előbből kezdem. 1960-ban érettségiztem a szombathelyi Nagy Lajos Gimnáziumban. Voltak továbbtanulásomat nehezítő tényezők: „osztályidegen” („ikszes”) származásom, illetve az a tény, hogy az első három gimnáziumi osztályt a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban végeztem. Ha rajtam múlik, a negyediket is ott végeztem volna, de édesanyámat mint pedagógust, 1959 nyarán fegyelmeivel elbocsátották, amiért egyházi iskolába járatta gyermekét (erről papírt is adtak!). Ő ekkor kivett Pannonhalmáról, hogy fellebbezhessen, és három gyermekes özvegyasszonyként nem mert visszaíratni, amikor a fellebbezését elutasították. Külön problémát jelentett, hogy mindenáron bölcsész, és azon belül magyar szakos szerettem volna lenni. A tanár szakos jelöltekre az 1958-as titkos párthatározat¹ külön veszélyt jelentett, ha valamilyen klerikális-vallási elem jelent meg a jelentkezők családi hátterében. A felvételi diszkrimináció természetesen akkortájt a többi egyetemen is mindennapos gyakorlat volt (egy mai ombudsmannak a lélegzete is elállna, ha csak a baráti köröm felvételi történeteit hallaná!), de esetemben a dolog azzal kezdődött, hogy a szombathelyi igazgatóm (aki szerzetes tanárból vedlett át antiklerikális harcossá) még továbbtanulásra sem akart ajánlani. Miután nagy nehezen ez mégis megtörtént, én magyar-művészettörténet szakra jelentkeztem az ELTE-re. Ebben a szívem, nem az eszem döntött: művészettörténetből ugyanis hatalmas volt a túljelentkezés, ehhez járultak egyéb hátrányt okozó tényezők. Hiába érettségiztem Szombathelyen, az érettségi bizonyítványban előző iskolám is szerepelt, ezt a felvételi bizottság azonnal felfedezte. Ezután nem sokkal meg is érkezett a szokásos értesítés: „a felvételi vizsgán megfelelt, de helyhiány miatt nem nyert felvételt”.

Ezek után két évig betanított munkás voltam egy új szombathelyi rádiótechnikai üzemben, minden harmadik héten éjszaka dolgoztunk. A következő esztendőben már mint „munkás” kopogtattam az egyetem kapuján, és taktikusabb is voltam: magyar-könyvtár szakra jelentkeztem. A városi, irodalmi színpadot alapító fiatal értelmiségiek körében forogva hamar kötöttem könyvtáros ismeretségeket, és ők nemcsak olvastattak, hanem érzelmileg is közelebb vittek ehhez a szép szakmához; még az általam nem nagyon kedvelt adminisztrációs részébe is igyekeztek beavatni. Mivel a közjegyzői másolat régen azt jelentette, hogy folyamatosan legépeltek a másolandó szöveget, így az érettségi bizonyítványom másolatában is csak a jeles rendű eredmény volt kiemelve, korábbi iskolám neve pedig elrejtőzött a betűrengetegben. Nem vették észre és nem is

lett téma a felvételi vizsgán, így úgynevezett „előfelvételt” nyertem. Ez azt jelentette, hogy még egy évig dolgoznom kellett az üzemben, és havonta feljártam az egyetemre konzultálni, de 1962 őszén megkezdhettem magyar-könyvtár szakos tanulmányaimat. Úgy is fogalmazható, hogy én voltaképpen a könyvtáros szakválasztásnak köszönhettem, hogy végül is felvettek.

Kik és mit tanítottak?

Ez az a korszak volt, amikor már *Kovács Máté* professzor úr volt a tanszékvezető, és *Fülöp Géza*, *Babiczky Béla*, *Scher Tibor* és *Szelle Béla* tanár urak voltak a fő tanerők. Az első szemeszterekben erős hangsúlyt kapott a művelődéstörténeti tematika: tanultunk írástörténetet, könyv- és könyvtártörténetet, sőt még katalogizálás- és osztályozástörténetet is, ugyanakkor ezekhez a diszciplínákhoz gyakorlati foglalkozások is járultak. Ebből a munkából minden tanár kivette a részét. *Kovács Máté* fő feladatként egy komplex elméleti tárgyat oktatott, amely egy évvel előttünk változott át Könyvtártudományi alapismeretekről Bibliológiai alapismeretekre.² A *bibliológia* francia mintára átfogta az írásos közlésmóddal kapcsolatos tudományágakat. A professzor felrajzolta a tantárgy sematikus modelljét is: ezen egymást többé-kevésbé átfedő körök képviselték az egyes részdiszciplínákat. Egy kör az olvasáslélektant, egy másik az olvasáspedagógiát, és egy további az olvasásszociológiát jelölte. A mi tantervünkbe már bekerültek némi olvasáspszichológiai és olvasáspedagógiai ismeretek is, az egy évvel később induló tanterv pedig már tartalmazta az Olvasó- és olvasásismeret tantárgyat is,³ amely a másodéves indexemben 1964 tavaszán már felbukkant. Az olvasásszociológia egy üres kör volt a rendszerben, akkortájt még alig volt mit tanítani e tárgyban, legalábbis magyar vonatkozásban nem: még nem rendelkezünk megbízható és széles körű felmérési információkkal a magyar olvasáskultúra állapotáról. Nálunk német mintára ezekben az években indultak az első országos reprezentatív vizsgálatok, és még évekbe telt, amíg az eredmények megjelentek a szakmai nyilvánosság előtt.

Harmadéves korunkban üde színfoltként megjelent életünkben *Szentmihályi János* tanár úr, aki bibliográfiát tanított, famulusa pedig az akkor pályakezdő *Horváth Tibor* volt. Egy másik új tárgyat is kaptunk, *Kiss Istvántól* a Könyvtártant, az ő gyakorlatvezetője pedig névrokona, *Kiss Jenő* (később a FSZEK főigazgatója) lett. Utóbbi segítette megjelenni első szakmai publikációm 1965-ben. A könyv- és könyvtártörténet még harmadéves korunkban is elkísért: a tanszékvezető és *Fülöp Géza* adta elő, a gyakorlatvezető *Kovács Ilona*. Negyedéves korunkban két speciális kurzus következett: *Dezsényi Bélával* a Sajtótörténet, illetve *Haiman Györggyel* a Könyvművészet. Az indexemből látom, hogy még gépirást is tanultunk, elég szerény hatásfokkal: ma is két ujjal kalandozom a billentyűkön. Ötödévünk főleg a tanítási és a könyvtári gyakorlattal telt, kevés tárgyunk volt, azok között fedeztem fel indexemben *Koroknay Évával* a Könyvművészetet és *Csapodi Csabával* az Ősnyomtatványok elnevezésű tárgyat.

Hogyan tanítottak tanáraink? Természetesen eltérő stílusban, hisz egyéniségek voltak, társadalmi háttérük is különbözött. Akkor még a diákok nem osztályozták a tanárokat, utólag én sem teszem. De mindannyian értelmiségi felelősségérzettel, fegyelmezetten látták el feladatukat: elmaradt órákra alig emlékezem. Ahogy az idő múlt, egyre közvetlenebb kollegialitással fordultak felénk. A kis tanszékek barátságos szellemisége kezdettől érzékelhető volt, elsősorban a tanszékvezetőnek köszönhetően.

A korszak meglehetősen átpolitizált légkörében érzékenyek voltunk a tanárok esetleges ideológiai „túlteljesítéseire.” Ilyenek főleg a marxista tanszékek előadóinál adódtak, de a könyvtár tanszéken is születtek „aranyköpések.” Az még hagyján, amikor egyik tanárunk annak a történeti ténynek igazolására, hogy a föníciaiak hajósnép voltak, Engelsre való hivatkozást érzett szükségesnek. Az a mondat azonban, hogy „az egyház a középkorban a tudatlanság melegágya volt” halk derűtséget váltott ki a hallgatóságban. És amikor egy másik alkalommal az is elhangzott, hogy „mi már, hála istennek, marxisták vagyunk” a fojtott derűtség még magasabb fokra hágott.

Egyetemista élet a hatvanas években

Nagy létszámú (három-négyszáz fős?) bölcsészévfolyam voltunk, ebből körülbelül 40–45 fő volt könyvtár szakos. Három tancsoportra oszlott: történelem-könyvtár, magyar-könyvtár és egy vegyes-könyvtár szakos csoportra, az utóbbi magyar-könyvtár mellett idegen nyelv-könyvtár szakosokat jelentett.

Szerencsére kaptam helyet a kollégiumban: a nagy létszámmra való tekintettel a Róbert Károly körúti laktanya egyik épületét adták át nekünk diákszállónak. A körülmények nagyon primitívek voltak: 30 fős hálóterem emeletes vaságyakkal, bádoggal, bádog vályúkkal a mosdóban, de így is örültem neki, mert az albérletet nem tudtam volna fizetni. Ott-honról ugyanis nem várhattam támogatást: özvegy anyám két kistestvéremet is nehezen nevelte. Így a munkás évek megtakarításából, ösztöndíjból és alkalmi munkákból éltem.

Az egyetemre kerülés, különösen a vidéki hallgatók számára, gyökeres életmódváltást jelentett. Jelentette egyrészt a szabadság és a kulturális lehetőségek határainak addig nem tapasztalt méretű kitérülését, másrészt pedig a főváros „érdes részével”, az angyalföldi hétköznapi világával való érintkezést. A Lehel útig villamosozva, onnan a Róbert Károly körúton a diákszálló felé gyalogolva sok mindent láthatott az ember: dülöngélő részeket, púpos prostituáltat, sőt halottat is (az utcasarkon egy kék ruhára fektetve). A környék akkor még nagyon le volt pusztulva.

Épp, amikor egyetemisták lettünk, 1962 őszén a kemény diktatúra enyhült: az MSZMP VIII. kongresszusán meghirdették az „aki nincs ellenünk, az velünk van” szlogenrel jellemzett politikát. A következő évben volt egy meglehetősen széles körű amnesztia is. Az enyhülés a kulturális életben is egyre inkább éreztette a hatását. Akkoriban kisebb szennzációnak számított *Fejes Endre Regsdatemető* című regényének megjelenése, s benne a munkásságnak a szocialista kánontól eltérő ábrázolása. Egyre több érték jutott keresztül

a kultúrpolitika szűrőjén: például a vékony *Pilinszky*-kötetek, *Illyés Gyula*, *Weöres Sándor* és *Nagy László* könyvei. Vagy *Lengyel József*nek az *Elejétől végig* című kisregénye, amely a szovjet lágeréletemet mutatta be. (Emlékszem, hogy egy éjszaka olvastam el „elejétől végig”, a végére a sok éhezéstről olvasva pszichésen úgy megéheztem, hogy szinte görcsbe rándult a gyomrom.) Meg *Szolzenyicintől* – ugyancsak Gulág-témában – az *Iván Gyenyiszonics egy napja!* Szóval ezek az olvasmányok és az éledező magyar filmművészet egyre markánsabb alkotásai (pl. *Jancsó Miklós* akkor kibontakozó művészete) nagyon hozzátartoztak számunkra a „puhuló” hatvanas évekhez. Frenetikus élmények sora köti nemzedékemet az Egyetemi Színpad rendezvényeihez. Nagy költőink egymás után szerepeltek ott költői estekkel, és *Mensáros László* előadóestje, *A XX. század* hatalmas és tartós sikert aratott. Olyan *Wajda*-filmeket is vetítettek az Egyetemi Színpadon, amelyeket nem lehetett látni a mozikban. Ilyen volt a *Lotna* is, amely az első színes filmje volt Wajdának, és markáns szimbolikájával nagyon megérintett. A kor két „tűrt” művészeivel, a költő *Pilinszky Jánossal* és *Bálint Endre* festőművésszel sikerült személyes kapcsolatba is kerülnöm.

Bár az életrendünk, időfelhasználásunk alakításában nagy szabadságot élveztünk, társaim többségével együtt kemény munkarend szerint éltünk. Ez nem jelentett egyúttal „rendszeres életet”, mert a kulturális program után lehet, hogy a dolgozatírás az éjszakára maradt. Meglehetősen gyakorisággal látogattuk (főleg az első években) az egyetemi előadásokat (részben érdeklődésből, részben a katalógusok miatt), emellett rendszeres könyvtárlátogatók voltunk. Én kezdetben az Egyetemi Könyvtárat preferáltam. Szemináriumi dolgozatainkat többnyire nagy energiabefektetéssel, hosszas könyvtárzás útján készítettük el. (A sorozatgyártásban készülő mai „beadandók” akkor még ismeretlenek voltak.) Abban az időben meglehetősen komolyan vettük mindkét szak olvasmánylistáját, és bár már akkor is létezett a *Száz híres regény* korai változata, jobbára nem az eredeti olvasmányok helyett, hanem inkább a korábbi olvasmányélmények szigorlat előtti felfrissítésére használtuk.

Másodéves koromtól jelentősen javultak tanulási lehetőségeim, ugyanis tanulmányi eredményeim alapján felvételt nyertem az Eötvös József Kollégiumba, amely az egykori híres Eötvös Collegium utódintézménye volt, és amely akkortájt igyekezett kiépíteni a nagy elődre jellemző feltétel- és követelményrendszerét. Bár a budai Ménesi úti Eötvös kollégiumban is emeletes vaságyakon aludtunk, de nem 30, hanem 4 személyes szobákban, és egy este 10-ig nyitva lévő csodálatos könyvtárral egy épületben! Egy olyan patinás könyvtárról van szó, amely a kollégisták számára a másutt „zárolt” (pl. az 56-os) anyagokat is szabadpolcon tartotta. Az Eötvös Kollégiumban voltak esti, a kollégiumi létből adódó kötelező óráink, ezek általában irodalmi vagy esztétikai jellegűek voltak.

Akkoriban az egyetemi tanrend középiskolás módon szerkesztett, alternatív megoldásokat nem ismerő merev struktúra volt. Csak a kötelező tananyagon kívüli speciál-kollégiumok voltak választhatóak. De ha a hallgatónak még maradt szabad kapacitása, bekérdezkedhetett más szakok óráira is. Így én elég rendszeresen bejártam a művészettörténészek bizonyos kurzusaira (romanika, gótika) és a néprajz tanszéken nemcsak hallgattam egyes folklór tárgyakat, hanem jegyet is szereztem belőlük.

Szilánkok korabeli feljegyzéseimből

Friss egyetemistaként egy naptárfüzet lapjaira rövid feljegyzéseket kezdtem írni a napi eseményekről. Ezekből szeretnék most átnyújtani egy csokorra valót. Vannak közöttük, amelyek közvetlenül utalnak valamilyen könyvtár tanszéki feladatra vagy rendezvényre, és vannak, amelyek pusztán „korfestő” jelleggel akkori életünk különböző szegmентаiba nyújtanak bepillantást. Üde színfoltként kínálok őket. Idős fejjel elcsodálkozik az ember, hogy milyen mozgalmas és tartalmas életet éltünk, s mi mindenre jutott idő, miközben naponta végig utaztuk a fél várost! A visszatérően emlegetett szereplők közül „Kat” későbbi feleségemet jelöli, „(Szabó) Tibi” pedig egyik magyar-könyvtár szakos csoporttársamat, akivel jó barátságban voltam. Ő később a győri tanítóképző főiskola tanára lett, sajnos már nincs közöttünk.

1963. március 2. Szó.

Du. együtt tanultunk Katival az Egyetemi Könyvtárban. Este az Egressy Klubban a *könyvtár tanszék táncos rendezvénye*. Most hajnali 1/2 3 van, még nagyban folyik a tánc.

Március 3. V.

Az Egyetemi templomban *konferenciabeszéd* az emberiség eredetéről.

Március 4. H.

Rendkívüli könyvárleszállítás van, könyvvásárlási lázban égünk. (Balassi-összes, Balázs Béla: *Film, Erasmus, Vogheide, Kodály*) Éjjel elkészítettem a beszámolót az *Édes anyanyelvünk*-ről.

Március 6. Sze.

Lélektan óra helyett az egész tancsoport a „Puskin tanszékre” ment: testületileg megnéztük *A nap szerelmese* című, Van Goghról szóló filmet. Érdemes volt: gyönyörű Van Gogh-képeket láttunk! Du. tiltakoztunk az iraki kommunisták üldözése ellen. [...] Majd látogatás a *Petőfi Irodalmi Múzeumban*. Este műfordító speciális kollégium *Benedek Marcellnél*.

Március 7. Cs.

Végre kialudtam magam. Este az Egyetemi Színpadon *Claudel – Honegger: Johanna a máglyán* (lemezről) – nagyszerű volt!

Vannak még olyanok, akik az utcán laknak. Egy ilyen emberrel utaztam hazafelé a vilamoson. A Rokolya utcába ment és a ruhája bűdös volt. Folyvást beszélt, és senki nem vett róla tudomást. Ez a társadalmon kívüli lét?

Március 9. Szó.

Reggel mindjárt Dezsőhöz mentem, hosszan elbeszélgettünk. Múlt csütörtökön szakított azzal a lánnyal, akivel tavaly még közeli házasságot tervezett. Este láttuk a *Kés a*

GEREBEN FERENC

vízben című lengyel filmet. Megdöbrentő és nagyszerű. A végén ott áll az autó a keresztúton, és nem tudja, merre induljon.

Március 12. K.

Szabó Tibivel előadások után elmentünk a *Nemzeti Múzeumba* (honfoglalástól 1848-ig).

Március 14. Sze.

A tavasz egyre mámorítóbb. Árvizek szaga úszik a levegőben. Este a *Hamu és gyémánt*-ot láttam. Megdöbrentő lengyel film. (A csikorogva hajladozó feszület a romos templomban!)

Március 25. H.

Reggel 8-ig írtam a *barokk és a mai ember* viszonyáról írt szemináriumi dolgozatomat. Végeztem! Délig aludtam, utána gépeltem a dolgozatot. Hazafelé a sarkon elnyűtt „kreol” lányok kiabáltak: „Forint a hóvirág csokorja!” A talpam alatt bizsergett a villamos. A házak felett már tavaszi volt az égbolt, langyos a levegő. Boldog vagyok!

Március 27. Sze.

A *bibliológia*-dolgozatomra haladékat kértem.

Március 28. Cs.

Két jó fogásom volt: sikerült megvennem *Szabolcsi Bence* zenetörténetét, és *Hruscsov* művészetekről szóló, nagy vihart kavaráó beszédének teljes szövegét.

Március 29. P.

Itt a tavasz. A párok a parkban csókolóznak, én meg írom a *bibliológia*-dolgozatomat.

Március 30. Szo.

Du. 5-kor randevúm volt Katival. Megnéztük a *nagybányai festőké kiállítását*.

Április 29. H.

Du. 4-ig nyelvészeti dolgozatomat írtam. Utána be kellett mennem polgárd. [politikai gazdaságtan] szemináriumra. A tanár azt mondta, hogy ne viszolyogjunk a proletárdiktatúra kifejezéstől, mert az szimpatikusabb, mint a polgári demokrácia. Hazafelé a villamoson egy fekete hajú lányt láttam, akinek a szeme ibolyakék volt.

Április 30. K.

Egész éjjel dolgoztam a nyelvész-dolgozaton, de még nem tudom leadni. Utazás előtt a parkban az *Oldás és kötés*-t olvastam [Lengyel József novellája]. Most utazom Kecskemétre nagyapámékhoz. [...] Nagyapám várt az állomáson, 78 éves, de még napi 8 órát dolgozik, mert kevés a nyugdíja. Finom vacsorát kaptam.

Május 12. V.

Mára virradó éjjel befejeztük Tibivel a bibliológiai tételvázlatot. [...] Sajnos az Angyalföld az még Angyalföld. A kocsmá dominál, nem a József Attila Színház. Tegnap este Tamás Pista hazajövet a villamosról tömegverekedést látott, a villamos sem tudott továbbmenni.

Május 14. K.

Másfél órát aludtam az éjjel, elkészítettem az egyik kollegina nyelvészdolgozatának bírálatát. Reggel a könyvtár-szakosokkal a *Ságyári Nyomdában* üzemlátogatás, onnan a verstan-előadásra rohantunk, nagyon gyenge volt. Du. KISZ-vezetőségi sok szócsépléssel.

Május 15. Sze.

Hajnali 4-ig tanultam, mert ma két jegyemnek kellett eldőlnie. Végül: oroszról négyest, katalogizálási gyakorlatból jelest kapok.

Este *Benedek Marcell* szemináriumán meglehetősen ellenzéki hangulat alakult ki, a Hruscsov-beszédről volt szó. Utána felugrottam Katához, meghívtam a *Juhász Ferenc*-estre. A május gyönyörű, és mindig, de mindig rohanni kell! Késő este a koleszben Kósa Lacival konzultáltunk néprajzi témákról és a közelő folklór-kollokviumról.

Május 18. Szo.

Tegnap egész nap tanultam. Ma fél 3-ra mentem vizsgázni folklórból, jelesre sikerült.

Június 3. H.

Balázs Béla filmesztétikáját olvasom a *bibliológia vizsgához*. Du. felhívtam Katit: mindkét vizsgáját jelesre tette le.

Június 4. K.

XXIII. János tegnapi halála mindenütt gyászt és megrendülést váltott ki. Togliatti, Hruscsov, a japán császár és még sokan tisztelettel és megbecsüléssel emlékeztek róla. Nagyon várjuk az új választás eredményét! Tanulnom kellene, de nehezen megy. Kint gyönyörű június van, és valami nagy utazási vágy tört ki belőlem: nem ismert tájakat, embereket szeretnék látni!

Június 6. Cs.

A hálótermünkben akadt néhány drámaian rosszul sikerült vizsga, nagy kiborulások. Ma temették a pápát. A magyar TV műsorral adózott emlékének.

Június 7. P.

Vizsgáztam bibliológiából. Indiszponáltan mentem be, de nagy erőfeszítés árán sikerült koncentrálnom, végül jelest kaptam.

Június 9. V.

Az ötödéves könyvtárosokról cikkezett a Magyar Ifjúság: friss diplomájukkal nem akarnak vidékre menni. Este itt voltak az Eötvös Kollégiumból az idősebb diáktársak. Megírtuk a felvételi kérvényeket és az önéletrajzokat. A népköltészet és ősköltészet vonallal szeretnék foglalkozni.

Záró megjegyzés a „szilánkokhoz”: 1963. október 10–12. között a III. éves könyvtár szakosok debreceni kirándulásán vettünk részt, mi néhány másodéves. A naplófüzetbe bolha betűkkel részletesen leírtam, hogyan tekintettük meg a szolnoki megyei könyvtárat és a Tisza-partot, a hajdúszoboszlói kultúrházat, Debrecen nevezetességeit (beleértve az egyetemi könyvtárat), hogyan ebédeltünk meg a Hortobágyon a kilenclyukú hídnál, és végül miket néztünk meg még Egerben. A kirándulás hangulatán végig érezhető volt, hogy professzorunk szűkebb pátriájában tettünk látogatást.

Epilógus

Az öt év egyetemi év hamar elszállt. 1967 júniusában államvizsgáztunk, és a diplománkat gyorsan kiosztották (egyenként a tanulmányi osztályon), hogy tudjunk magunknak állást keresni. Előtte még dívott az állami elhelyezés, de ez a mi nagy létszámú évfolyamunk esetében már nem működött.

A véletlen úgy hozta, hogy én a könyvszakmában tudtam elhelyezkedni, olvasáskutatási feladatokkal. Akkor még nem gondoltam, hogy ez a témakör – művelődés-, vallás-, és később kisebbségsszociológiával kiegészülve – végig fogja kísérni szakmai pályafutásomat. Mondhatni, hogy én Kovács Máté egyik bibliológiai karikájából „bújtam elő”, s ebben a minőségben a könyvtáros társadalom „kültagja” voltam egész életemben. De olyan kültag, aki nagyon sok kollegiális gesztust és segítséget kapott a „valódi” könyvtárosoktól, s amit én – az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK), valamint az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés munkatársaként – szerény szaktudásommal igyekeztem viszonzni.

Jegyzetek és irodalom

1. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. július 22-ei határozata a vallásos világnézet elleni eszmei harcról, a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelőmunka feladatairól. (Bevezető és közzéteszi: Molnár Attila.) = Protestáns Szemle, 3. (56.) évf. 4. sz. 1994. 44–66. p.
2. KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. Budapest, k.n., 1970. 64. p.
3. KOVÁCS Máté: i. m. 66. p.